

**Стандарти кваліфікації та
розслідування кримінальних
правопорушень, учинених на
ґрунті расової, національної,
релігійної ворожнечі чи
розбрату, статевої
приналежності, інвалідності
або інших ознак дискримінації
громадян**

Методичні рекомендації комплексно висвітлюють проблеми виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, учинених на ґрунті ненависті (расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату, статевої приналежності, інвалідності або інших ознак дискримінації громадян), а також пропонують узгоджені стандарти дій, що гармонізують національну практику з європейськими підходами. Видання поєднує огляд законодавчих засад із практичними алгоритмами для слідчих і прокурорів, наголошуючи на встановленні й доказуванні мотиву упередження.

Розглянуто питання кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених ст. 161 КК України та іншими статтями його Особливої частини. Визначено зміст ознак складів цих деліктів, встановлено критерії їх розмежування та окреслено випадки кваліфікації за сукупністю.

Висвітлено методику ідентифікації та документування індикаторів мотиву ненависті, мінімізації повторної віктимізації потерпілих, взаємодії з громадськими організаціями. Окреслено інструментарій доказування цих злочинів.

Видання адресовано правникам, науковцям та іншим фахівцям, зацікавленим у цій проблематиці.

Міністерство внутрішніх справ України
Національна академія внутрішніх справ
Головне слідче управління Національної поліції України

**СТАНДАРТИ КВАЛІФІКАЦІЇ
ТА РОЗСЛІДУВАННЯ
кримінальних правопорушень,
учинених на ґрунті расової, національної,
релігійної ворожнечі чи розбрату,
статевої приналежності, інвалідності
або інших ознак дискримінації громадян**

Методичні рекомендації

УДК 343.412:316.647.5:343.985.7
С76

Рекомендовано до друку
Науково-методичною радою
Національної академії внутрішніх справ
(24 вересня 2025 року, протокол № 8)

Рецензенти:

Пантелеєв Сергій Миколайович,
перший заступник начальника Головного слідчого управління
Національної поліції України, доктор філософії в галузі права;

Єрменчук Олександр Петрович,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту
поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

С76 **Стандарти кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень, учинених на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату, статевої приналежності, інвалідності або інших ознак дискримінації громадян [Текст] : метод. рек. / [А. В. Шевчишен, А. А. Вознюк, О. Ю. Дрозд та ін.] ; за заг. ред. М. С. Цуцкїрїдзе. Київ : Видавництво «Норма права», 2025. 36 с.**

ISBN 978-617-8306-37-3

Методичні рекомендації комплексно висвітлюють проблеми виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, учинених на ґрунті ненависті (расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату, статевої приналежності, інвалідності або інших ознак дискримінації громадян), а також пропонують узгоджені стандарти дій, що гармонізують національну практику з європейськими підходами. Видання поєднує огляд законодавчих засад із практичними алгоритмами для слідчих і прокурорів, наголошуючи на встановленні й доказуванні мотиву упередження.

Розглянуто питання кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених ст. 161 КК України та іншими статтями його Особливої частини. Визначено зміст ознак складів цих деліктів, встановлено критерії їх розмежування та окреслено випадки кваліфікації за сукупністю.

Висвітлено методику ідентифікації та документування індикаторів мотиву ненависті, мінімізації повторної віктимізації потерпілих, взаємодії з громадськими організаціями. Окреслено інструментарій доказування цих злочинів.

Видання адресовано правникам, науковцям та іншим фахівцям, зацікавленим у цій проблематиці.

УДК 343.412:316.647.5:343.985.7

Видавництво «Норма права» прагне сталого майбутнього для нашого бізнесу, наших читачів і нашої планети. У цьому виданні використано папір, сертифікований FSC® та PEFC™

ISBN 978-617-8306-37-3

- © Шевчишен А. В., Вознюк А. А., Дрозд О. Ю. та ін., 2025
- © Видавництво «Норма права», 2025

Авторський колектив:

Цуцкірідзе Максим Сергійович, перший заступник Голови Національної поліції України – начальник Головного слідчого управління, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Шевчишен Артем Вікторович, заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Вознюк Андрій Андрійович, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності ННПД Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

Дрозд Олексій Юрійович, професор кафедри поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Комаринська Юлія Борисівна, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Нікітін Артем Олексійович, науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності ННПД Національної академії внутрішніх справ, доктор філософії;

Росоха Сергій Володимирович, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник аналітичного відділу Національної академії внутрішніх справ;

Дякін Ярослав Олександрович, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності ННПД Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Крижна Валентина Володимирівна, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності ННПД Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник;

Кришевич Ольга Володимирівна, професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор;

Сущенко Віктор Дмитрович, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності ННПД Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України.

Зміст

Преамбула	5
Розділ I	
Кваліфікація кримінальних правопорушень, учинених на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату, статевої приналежності, інвалідності або інших ознак дискримінації громадян	9
1. Кримінально-правова характеристика кримінальних п्राпорушень, передбачених статтею 161 КК України	9
2. Вияви порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками	11
3. Кваліфікуючі ознаки кримінальних правопорушень, передбачених статтею 161 КК України	14
4. Кримінально-правова характеристика інших кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками.	16
Розділ II	
Досудове розслідування кримінальних правопорушень, учинених на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату, статевої приналежності, інвалідності або інших ознак дискримінації громадян	19
1. Загальні положення досудового розслідування.	19
2. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій.	21
Висновки	32

Преамбула

У сучасному світі, де соціальна згуртованість і повага до різноманітності є ключовими цінностями демократичних суспільств, кримінальні правопорушення, вчинені на ґрунті ненависті, становлять серйозну загрозу правам людини, суспільній стабільності й безпеці. Розроблені стандарти мають на меті гармонізувати національні практики досудового розслідування цих злочинів з європейськими стандартами, сприяючи виконанню міжнародних зобов'язань України та зміцненню верховенства права.

Стаття 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод встановлює заборону дискримінації і проголошує, що користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою.

Законодавча база, зокрема Кримінальний кодекс (далі – КК) України та Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України, станом на 2025 рік враховує сучасні виклики, пов'язані з протидією кримінальним правопорушенням, учиненим на ґрунті ненависті за різними ознаками. Водночас як держава, що прагне до інтеграції з Європейським Союзом, Україна керується положеннями ключових документів ЄС, таких як Рамкове рішення Ради ЄС 2008/913/ЖНА про боротьбу з певними формами та виявами расизму і ксенофобії за допомогою кримінального права, Директива 2012/29/ЄС про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів, а також Хартія основних прав Європейського Союзу. Ці акти засвідчують необхідність криміналізації діянь, мотивованих упередженнями щодо раси, етнічного походження, релігії, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності чи інших захищених ознак, а також гарантування прав потерпілих на справедливе розслідування та захист.

Крім того, ці стандарти орієнтовані на міжнародні стандарти, закріплені в Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Європейській кон-

венції з прав людини, а також рекомендаціях Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ECRI) і Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (ODIHR). Ці документи акцентують на важливості належного розслідування кримінальних правопорушень, учинених на ґрунті ненависті, урахування мотиву ненависті як обставини, яка обтяжує покарання, та забезпечення ефективного доступу потерпілих до правосуддя.

Кримінальні правопорушення, вчинені на ґрунті ненависті, мають певні особливості, оскільки їх наслідки виходять за межі індивідуальних жертв, впливаючи на громади та підриваючи принципи рівності й недискримінації. Такі кримінальні правопорушення можуть виявлятися у різних формах фізичного та психічного насильства, вандалізму, а також через мову ворожнечі. У контексті європейського законодавства увага спрямована на захист вразливих груп, таких як етнічні меншини, релігійні спільноти, особи з інвалідністю, представники ЛГБТК+ спільноти та мігранти, хоча законодавство ЄС не обмежує перелік груп осіб, стосовно яких можуть вчиняти такі кримінальні правопорушення, і дає змогу кожній державі – члену ЄС самостійно додатково визначити й інші вразливі групи, наприклад, з огляду на їх соціальний статус або політичні переконання. Відповідно до стандартів ЄС, досудове розслідування має бути спрямоване не лише на покарання винних, а й на попередження схожих кримінальних правопорушень шляхом усунення їхніх соціальних і культурних причин. Крім того, держави-члени ЄС мають забезпечити, щоб кримінальне переслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із расизмом і ксенофобією, не залежало від повідомлень або звинувачень, зроблених жертвами, які часто є особливо вразливими й неохоче порушують судові справи (тобто не були справами приватного обвинувачення, як це наразі визначено в ч. 1 ст. 477 КПК України).

Стандарти розроблено для працівників правоохоронних органів, слідчих, прокурорів та інших фахівців, які беруть участь у розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених на ґрунті ненависті. У них запропоновано практичні рекомендації та алгоритми дій, які враховують як національні правові норми, так і європейські підходи до класифікації, кваліфікації та розслідування таких правопорушень. Зокрема, у стандартах акцентовано на необхідності врахування мотиву ненависті на всіх ета-

пах досудового розслідування, починаючи від фіксації кримінального правопорушення й закінчуючи направленням обвинувального акта до суду. Це передбачає належну ідентифікацію ознак кримінального правопорушення, вчиненого на ґрунті ненависті, співпрацю з потерпілими та громадськими організаціями, а також використання спеціалізованих методик збору доказів.

Важливе значення надано правам потерпілих, які, відповідно до Директиви 2012/29/ЄС, мають бути забезпечені доступом до інформації, психологічної та соціальної підтримки, а також захистом від повторної віктимізації. У стандартах також акцентовано на важливості міжвідомчої взаємодії, зокрема співпраці правоохоронних органів із громадськими організаціями, які представляють інтереси вразливих груп, і міжнародними інституціями, що сприяють обміну досвідом й ефективними практиками.

2025 року Україна продовжує адаптувати своє законодавство до вимог *acquis communautaire* ЄС, що передбачає вдосконалення механізмів протидії кримінальним правопорушенням, учиненим на ґрунті ненависті. Розроблені стандарти є частиною цього процесу, спрямованого на гармонізацію правозастосовної практики з європейськими стандартами. Вони враховують сучасні виклики, такі як зростання рівня онлайн-мовлення ворожнечі, кіберзлочинності та транскордонного характеру кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті, що потребує координації з європейськими правоохоронними органами, зокрема через Європол і Євроюст.

Метою стандартів є не лише підвищення ефективності досудового розслідування відповідних кримінальних правопорушень, а й сприяння формуванню культури нульової толерантності до ненависті в суспільстві. Кримінальні правопорушення, вчинені на ґрунті ненависті, завдають шкоди не лише окремим особам, а й підривають довіру до інститутів правосуддя, якщо залишаються без належної реакції. Відповідно до європейських принципів, розслідування таких кримінальних правопорушень має бути швидким і прозорим, щоб відновити справедливість та запобігти ескалації напруженості в суспільстві.

Підсумовуючи, слід зауважити, що боротьба з кримінальними правопорушеннями, вчиненими на ґрунті ненависті, є спільною відповідальністю державних інституцій, громадянського суспіль-

ства й міжнародної спільноти. Лише через скоординовані зусилля, повагу до закону та відданість принципам рівності можна побудувати суспільство, вільне від ненависті й нетерпимості. Розроблені стандарти є кроком до цієї мети, пропонують структурований підхід до їх кваліфікації та розслідування, який відповідає найкращим європейським практикам і національним реаліям України 2025 року.

Розділ I

Кваліфікація кримінальних правопорушень, учинених на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату, статевої приналежності, інвалідності або інших ознак дискримінації громадян

1. Кримінально-правова характеристика кримінальних правопорушень, передбачених статтею 161 КК України

Ця стаття КК України передбачає кримінальну відповідальність за чотири альтернативні дії: 1) умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності; 2) образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями; 3) пряме чи непряме обмеження прав або 4) встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

З об'єктивної сторони, передбачені ст. 161 КК України кримінально протиправні дії є неконкретизованими (тобто можуть виявлятися в будь-якій формі), які із суб'єктивної сторони мають умисну форму вини (прямий умисел), характеризуються спеціальним мотивом нетерпимості до представників певної національності, регіону, раси чи релігійної групи або спеціальною метою розпалювання національної, расової, релігійної ворожнечі в країні чи окремому її регіоні або приниження національної честі та гідності представників окремих національних груп. Ставлення винного до настання тяжких наслідків, передбачених ч. 3 ст. 161 КК України, може бути лише необережним. Такими наслідками, з огляду на санкцію цієї частини, слід вважати смерть однієї чи кількох осіб, доведення до самогубства, заподі-

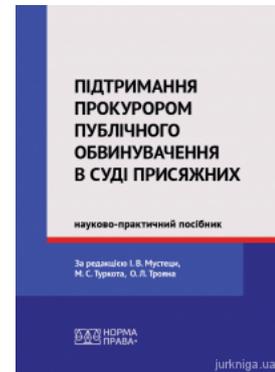
Книги, які можуть вас зацікавити

Право нерухомості крізь призму судової практики

Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану

Підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді присяжних

Основні міжнародні договори у галузі прав людини

Моральна шкода: критерії і розміри відшкодування

Науково-практичний коментар глави 13-Б Кодексу України про адміністративні правопорушення (Військові адміністративні правопорушення)

Перейти до галузі права
Кримінальне право та процес

[Перейти на сайт →](#)